

SPECYFIKACJA MILCZENIA W ODNOWIONEJ LITURGII POSOBOROWEJ

Wstęp

Odnowa liturgiczna Kościoła, dokonana przez Sobór Watykański II, trwająca przeszło czterdzieści lat, domaga się ciągłego sięgania do źródeł. W dziejach Kościoła liturgia zawsze była centrum i źródłem jego życia, szczególnie duchowego. Zwracano uwagę nie tylko na poprawność wykonywanych obrzędów, gestów i postaw celebransów oraz wiernych. Starano się też pobudzać wiernych do bardziej czynnego i świadomego udziału w świętej liturgii. Takie też zadanie stawia sobie dzisiaj Kościół, mając nadzieję, że wierni będą uważali liturgię za centrum i źródło swojego życia duchowego, że ich udział będzie w liturgii świadomy, czynny, pełny a wyznawana podczas świętych obrzędów wiara stanie się widoczna w codziennym życiu.

Milczenie jest fenomenem znanym i szeroko rozpowszechnionym w kontaktach wspólnotowych i indywidualnych człowieka z Bogiem. Znano milczenie w religii greckiej, jak też w kultu starotestamentalnym. Pan Jezus, chociaż nie pozostawił jakichś wskazań w tej kwestii, często sam modlił się na osobności, do tego też zachęcał swoich uczniów. Życie monastyczne, rozwijające się w starożytności chrześcijańskiej, było przykładem nie tylko budowania wspólnoty, ale też i doceniania ciszy i milczenia w kontaktach z Bogiem. Ogólnie można powiedzieć, że milczenie (*silentium*) miało miejsce w oficjalnej liturgii Kościoła przed *Vaticanium II*. Ostatni jednak Sobór nawiązał do tego w Konstytucji „*Sacrosanctum Concilium*”, mówiąc, że w czasie liturgii „w odpowiednim czasie należy zachować także pełne czci milczenie” (KL 30). Znany teolog soborowy Romano Guardini twierdził, że odnowa liturgiczna w Kościele należy rozpocząć od *silentium*, czyli od uczenia się ciszy i milczenia.

Zafascynowanie się i odkrycie znaczenia milczenia liturgicznego umożliwi wejście we wspólnotę i wejście we własne wnętrze, gdzie można najbardziej usłyszeć głos przychodzącego Boga. Zauważa się coraz większą potrzebę rozumienia i wprowadzenia takich chwil milczenia, które staną się nieodzownym elementem Eucharystii, innych sakramentów i Liturgii uświęcenia czasu.

1. Dowartościowanie milczenia w liturgii przez Vaticanum II

Ojcowie soborowi w Konstytucji „Sacrosanctum Concilium” przypominają wielkie znaczenie *sacrum silentium*, które w odnowionej liturgii należy do jej elementów składowych¹. Mówiąc o czynnym uczestnictwie wiernych stwierdzają, że „w odpowiednim czasie należy zachować pełne czci milczenie”². Nie może być aktywnego uczestnictwa we Mszy św. bez zachowania należytego milczenia, momentów ciszy³. To milczenie nie jest absolutną nowością w liturgii. Sprawowanie Mszy św. przed Vaticanum II przewidywało wiele miejsca świętemu milczeniu. Szczególnie było ono związane z kapłanem, a mniej z wiernymi. Niewiele jednak można znaleźć przykładów na wyraźne prawem nakazane milczenie. Prawodawstwo przedsoborowe nie uznawało milczenia za akt religijny, który obecnie stanowi integralną część liturgii⁴.

Sobór Watykański II zwracając wielką uwagę na człowieka podkreśla moment milczenia w celebracji w odniesieniu do wiernych. Milczenie staje się uprzywilejowanym miejscem liturgii, będąc częścią celebracji, obrzędu religijnego. Jest warunkiem pełniejszego udziału w działaniach liturgicznych⁵. Uwarunkowane prawnie przez dokumenty soborowe dają możliwość duszpasterzom wprowadzenie takich chwil milczącej ciszy. Momenty milczenia są obecne w procesie przyjmowania Słowa Bożego, w chwilach osobistej modlitwy, w analizie życia. Stają się aktem czci Boga, kulminacją i szczytem modlitwy, jej jakością. Omawiając znaczenie milczenia w liturgii należy zwrócić uwagę na dwa podstawowe określenia używane w tym opracowaniu, mianowicie: cisza i milczenie.

Wyrażenie „cisza” oznacza brak hałasu, zazwyczaj nakazany, wzbudzający odczucia negatywne. „Milczenie” natomiast pozostaje czasem pozytywnym, o charakterze dynamicznym, twórczym, przeznaczonym na dialog między Bogiem a człowiekiem⁶.

Uwzględnienie znaczenia milczenia w życiu człowieka, w przeżyciach religijnych, spowodowało wyodrębnienie w liturgii odpowiedniego miejsca na chwile ciszy i milczenia. W latach poprzedzających reformę soborową niejednokrotnie potwierdzano konieczność funkcjonowania milczenia w celebracji liturgicznej. Np. ośrodek wielkopostne kardynała Suharda, arcybiskupa

¹ W. Świerzawski, *Misterium Christi. Chrystus obecny w liturgii i w życiu chrześcijańskim*, Kraków 1975, s. 373-387.

² *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium* (dalej cyt. KL), Wrocław 1986, nr 30.

³ B. Nadolski, *Liturgika*, t. 1, *Liturgika fundamentalna*, Poznań 1989, s. 118.

⁴ J. Grześkowiak, *Liturgia dziś*, Katowice 1982, s. 217; B. Nadolski, *Sacrum silentium*. „*Studia Theologica Varsaviensia*” (dalej cyt. STV), 31(1993), nr 2, s. 200-201.

⁵ B. Nadolski, *Liturgika*, s. 118-119.

⁶ X. L. Dufour, *Słownik teologii biblijnej*, Poznań 1990, s. 477.

Paryża, (1948 r), przestrzegało przed niebezpieczeństwem zagrażającym liturgii. Mówił on, że „przez złe rozumienie kultu społecznego i przeakcentowanie słowa, przekreśli się w liturgii milczenie wspólne, które jednoczy braci i wznosi ich dusze ku Bogu”⁷. Dyrektorium Episkopatu Francuskiego z 1956 r. podkreślało w sposób zasadniczy wyższość milczenia wspólnotowego przed indywidualnym, jako szczytu modlitwy chrześcijańskiej⁸.

Odniesienie do milczenia zawierała również Instrukcja Kongregacji Obrzędów, „De Musica sacra et sacra Liturgia” z 3 IX 1958 r. Prawodawca zalecał milczenie od konsekracji aż do Modlitwy Pańskiej⁹. Cipriano Vagaggini podkreślając charakter wspólnotowy czynności liturgicznych ubolewał, że nie ma we Mszy św. żadnych śladów, momentów milczenia oficjalnego, modlitwy i prywatnej medytacji¹⁰. Na doniosłe znaczenie milczenia zwrócił również uwagę Romano Guardini stwierdzeniem: „Jeśli ktoś spytałby mnie, gdzie się rozpoczyna życie liturgiczne, to odpowiedziałbym, od momentu nauczenia się ciszy i milczenia, bez tego wszystkiemu brakuje powagi, gdyż milczenie jest warunkiem rozpoczęcia każdej akcji świętej”¹¹.

Problemem milczenia, „silentium sacrum”, zajęła się Konstytucja soborowa o liturgii. Początkowy schemat Konstytucji nie zawierał wzmianki o milczeniu w czasie Mszy św. Był dodany do Komisji Liturgicznej w odpowiedzi na pragnienie wyrażone w auli soborowej przez bpa Paula Philippe¹². Stąd też w Konstytucji o liturgii zwrócono uwagę na potrzebę milczenia, wprost nakazując, że w odpowiednim czasie należy „także zachować pełne czci milczenie”¹³.

C. Braga pisał w jednym z pierwszych komentarzy do „Sacrosanctum Concilium”, że milczenie jest „elementem bardziej zaniedbanym lub wręcz poświęconym świadomości na rzecz aktywnego uczestnictwa. Jest elementem błędnie pojmowanym w sensie ograniczenia głosu lub gestu. Z drugiej strony podkreśla, że od intensywności, z którą jest przeżywane to milczenie, można zmierzyć zdolność i przygotowanie wiernych do prawdziwego uczestnictwa”¹⁴.

⁷ Ch. Busz, *Milczenie jako forma czynnego uczestnictwa w liturgii*, STV 20(1982), nr 1, s. 51.

⁸ B. Nadolski, *Liturgika*, s. 118-119

⁹ *Instructio de Musica sacra et sacra liturgia ad mentem Litterarum encyclicarum Pii Papae XII „Musicae sacrae disciplina” et „Mediator Dei”*, „Acta Apostolicae Sedis”, 50(1958), s. 630-663.

¹⁰ D. Sartore, *Silenzio*, w: *Nuovo dizionario di liturgia*, red. D. Sartore, A. M. Triacca, Roma 1990, s. 1386.

¹¹ R. Guardini, *La messe*, Parigi 1957, s. 20.

¹² *Acta Synodalia Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II*, vol. I, p. I, Typis Polyglottis Vaticanis 1970, s. 645.

¹³ KL 30.

¹⁴ D. Sartore, *Silenzio*, s. 1388.

Ogólną zasadę (KL 30) o milczeniu pogłębia Instrukcja „*Musicam sacram*” z 5 III 1967 r. Wierni zachowujący to święte milczenie nie mogą być uważani tylko za milczących obserwatorów czynności liturgicznych, „lecz głębiej powinni wnikać w sprawowaną tajemnicę przez wewnętrzne dyspozycje, jakie w nich powstają pod wpływem usłyszanego Słowa Bożego”¹⁵.

2. Typologia milczenia liturgicznego

W każdej celebracji powinno być trochę miejsca dla ciszy, milczenia. Wprowadzenie tych wyjątkowych miejsc medytacji przybiera różne formy uczestnictwa. Funkcjonowanie milczenia zależne jest od charakteru danej akcji liturgicznej. Przez analizę strukturalną Mszy św. można wyróżnić następujące jego typy: milczenie medytacyjne, refleksyjne, interioryzacyjne, adoracyjne¹⁶.

Różnorodność występujących chwil milczenia daje wizję konieczności stosowania tych momentów w określonych częściach obrzędu religijnego. Zrozumienie potrzeby ciszy i milczenia przyczynia się do czynnego uczestnictwa wiernych. Terminologia liturgiczna wyróżnia bogactwo określeń tych momentów ciszy. Spowodowane ono jest pewną ewolucją milczenia liturgicznego, począwszy od prostego zewnętrznego skupienia przez wewnętrzne uciszenie aż po milczenie adoracyjne, medytacyjne lub mistyczne. Bp Wacław Świerżawski, w odróżnieniu od D. Sartore, grupuje je dokoła trzech określeń, mówiąc: o „milczącej uwadze (*attentio tacituma*), uciszonej medytacji (*meditatio quieta*) i skupieniu w milczeniu (*recollectio silentiosa*)”¹⁷. Inne nazewnictwo przytacza Antoni Cebula. Wyróżnia cztery typy, przyjmując następujące określenia; milczenie oczyszczające i jednoczące, przyzywające Ducha Świętego, medytacyjne oraz jako ekspresja miłości¹⁸. W omawianiu typologii milczenia korzystamy z terminologii podanej przez D. Sartore.

Czynności liturgiczne wymagają nie tylko zachowania gestów zewnętrznych, jak wykonywanie aklamacji, odpowiedzi, śpiewów, ale również zachowania misteryjnej tajemniczości we własnym wnętrzu. Dokonuje się ona przez skupienie, skoncentrowanie się na sobie. Uczestnik liturgii powinien „uświadomić sobie, że stoi w obecności Bożej, by móc we własnym sercu

¹⁵ *Musicam sacram*, nr 17: „Należy również zachować w odpowiednim czasie święte milczenie. Albowiem przez nie wierni nie tylko nie stają się obcymi i niemymi obserwatorami czynności liturgicznej, przeciwnie, wnikają głębiej w sprawowane misterium. Osiągają ten owoc dzięki wewnętrznemu zaangażowaniu, które ogarnia ich na skutek usłyszanego Słowa Bożego, dzięki pieśniom i wypowiedzianym modlitwom, dzięki duchowemu zespoleniu się z kapłanem w jego czynnościach”.

¹⁶ *Musicam sacram*, nr 17.

¹⁷ W. Świerżawski, *Milczenie w liturgii*, „Znak”, 22(1970), nr 197, s. 1401-1405.

¹⁸ A. Cebula, *Milczenie w liturgii*, Oleśnica 1993, s. 24.

sformułować osobistą modlitwę¹⁹. Jest to milczenie refleksyjne. Potrzebne jest dla własnej, indywidualnej modlitwy. Zachodzi po wezwaniu kapłana do skupienia czy to przed aktem pokutnym, czy po wezwaniu „Módlmy się”. „Kapłan wzywa lud do modlitwy; wszyscy razem z kapłanem trwają przez chwilę w milczeniu, aby uświadomić sobie, że stoją w obecności Boga i by w modlitwie osobistej wypowiedzieć swoje prośby” (OWMR 32). Cała wspólnota wraz z kapłanem jest zaproszona do chwili modlitwy w ciszy. Pozostawiony moment ciszy dla modlitwy jest wewnętrznym aktem wejścia w kontakt z rzeczywistością nieba. Kończy się modlitwą celebransa.

Zgromadzenie wiernych może być wezwane do milczącej modlitwy za braci, którzy mają uczestniczyć w obrzędzie, np. bierzmowania (28); profesji zakonnej (40); ustanowienia w posługach czy święceń prezbiterów (28)²⁰. Koncentracja i skupienie w tych momentach umożliwia wzbudzenie osobistej modlitwy za braci. Pomaga w zjednoczeniu się z Bogiem, staje się całokształtem przeżywanego tajemnic.

Moment ciszy jednoczy, zawiązuje wspólnotę ducha, jak również może dać przedziwną pełnię modlitwy²¹. Atmosfera wyciszenia, wewnętrznego uspokojenia i ładu, pozwala współczesnemu człowiekowi w odnalezieniu sacrum, bliskości Boga.

Milczenie skupienia, refleksyjne, o którym można mówić jako o milczącej modlitwie, „jest punktem wyjścia dla subiektywnego zaangażowania się w obiektywną rzeczywistość sprawowanego misterium”²². Milczenie to łączy modlitwę jednostki z modlitwą całej wspólnoty, modlitwę osobistą, z oficjalną, liturgiczną modlitwą Kościoła. Wprowadza wiernych w modlitwę wewnętrzną, która staje się aktywnością osobową.

Liturgia wspólnotowa nie pomija jednostki i jej problemów. Nie oznacza bezosobowego tłumy, lecz stanowi jedno ciało w Chrystusie. Milczenie refleksyjne pozwala na chwilę osobistego skupienia, wzbudzenie własnej intencji modlitewnej, zjednoczenie się z całym zgromadzeniem wiernych²³. Umożliwia również po wezwaniu kapłana do aktu pokutnego na uświadomienie sobie swej grzeszności, obudzenia skruchy i uznania swej winy wobec Boga i braci²⁴.

Wprowadzenie i zachowanie tych momentów milczenia uzależnione jest w dużej mierze od celebransa. Postawa modlitewna, szacunek dla sacrum, re-

¹⁹ *Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* (dalej cyt. OWMR), nr 32.

²⁰ D. Sartore, *D silenzio come „parte dell'azione liturgica”*, w: *Mysterion nella celebrazione del misterio di Cristo la vita della chiesa*, Torino 1981, s. 300.

²¹ D. Sartore, *D silenzio come „parte dell'azione liturgica”*, s. 300-302.

²² B. Świerzawski, *Milczenie*, s. 1401.

²³ J. Grzeškowiak, *Liturgia dziś*, s. 218.

²⁴ S. Czerwik, *Wprowadzenie do odnowionej liturgii pokuty i pojednania*, w: *Sakrament pokuty*, red. A. Skowronek, Katowice 1980, s. 181-182.

fleksyjne nastawienie przewodniczącego tworzy dobry klimat medytacyjnego przeżywania. Jego wyciszenie, skupienie, wewnętrzne nastawienie, rytmika gestu, sposób czytania, wygłaszania aklamacji przyczynia się do rozwijania milczenia i wpływa na atmosferę modlitewną zgromadzenia wiernych²⁵.

Rozbudowując termin „milczenie refleksyjne” (skupienie), można powiedzieć o milczeniu uczestnictwa. Staje się ono koniecznym warunkiem duchowego wejścia w celebrowane misterium, uprzywilejowanym miejscem Ducha Świętego, który sprawia, że zgromadzenie rośnie na Świętą Świątynię Panu²⁶.

Celebracja świętych obrzędów wymaga od uczestników tak zewnętrznego, jak i wewnętrznego zaangażowania. Gorąca wiara, nadzieja i miłość ma doprowadzić wiernych do pełnego uczestnictwa, obejmującego ciało i duszę²⁷. Zjednoczenie całej wspólnoty w żywą celebrację gestu i słowa jest możliwe przez wprowadzenie momentów milczenia interioryzacyjnego²⁸, inaczej mówiąc milczenie przyswojenia. Dokonuje się ono podczas wypowiedzianych modlitw przewodniczącego. Zawiazuje się tu duchowa więź z kapłanem proklamującym części jemu należne, przyjęcie w głąb siebie i uczynienie tych słów własnymi²⁹. Usłyszane słowa wytwarzają dyspozycje do wniknięcia i przeżywania sprawowanego misterium.

Modlitwa liturgiczna kapłana powinna stanowić wzór i natchnienie do modlitwy indywidualnej we wspólnocie, głębokie wewnętrzne przyjęcie jej za własną prowadzi na wyżyny życia duchowego. Może przerodzić się w wewnętrzną kontemplację, w której nie może zabraknąć jednocześnie swoich przemyśleń. Ustanowienie akcji liturgicznej pobudza ducha modlitwy³⁰.

Milczenie, które jest integralną częścią akcji liturgicznej, to nie tylko nie mówienie czy cisza wypełniona pustką. Reakcja człowieka wierzącego, świadomego swej obecności na liturgii, jest współdziałaniem z przewodniczącym celebracji. Ta dynamizacja przyjmowania w głąb siebie modlitw kapłana sprawia, że stają się one własną strukturą myślową³¹. Milczenie interioryzacyjne jest kontemplacją zjednoczenia Boga z człowiekiem, przez uczynienie wypowiedzianych tekstów własną częścią swojego wewnętrznego przeżycia.

²⁵ W. Nowak, *Ars celebrandi odnowionej liturgii Mszy św.*, „Homo Dei”, 56(1987), nr 2, s. 98.

²⁶ D. Sartore, *Il silenzio*, s. 303.

²⁷ OWMR 3.

²⁸ Hasło: interioryzacja – uczynienie czegoś częścią swojego wewnętrznego „ja”, własnej struktury myślowej. W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1983, s. 192.

²⁹ *Musicam sacram*, nr 17.

³⁰ S. Urbański, *Modlitwa kontemplacyjna dziś*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” (dalej cyt. RBL), 40(1987), nr 4, s. 362-366.

³¹ J. Stefański, *Liturgia źródłem duchowości chrześcijańskiej*, „Ateneum Kapłańskie”, 85(1993), nr 1(503), s. 45.

Warunkiem przyjęcia modlitwy celebransa jest nie tylko wewnętrzne nastawienie uczestnika celebry, lecz również aktywność samego kapłana. Przez aktywność należy tu rozumieć zaangażowanie duchowe, czytelność znaku i gestu, zachowanie także chwil milczenia, które jest potrzebne dla własnego przeżywania liturgii przez kapłana. Właściwe uczestnictwo wiernych często jest zagrożone brakiem umiejętności przewodniczenia wspólnocie, pośpiechem, złą dykcją i nonszalancją³². Należy dążyć i domagać się lepszego rozumienia świętych czynności przez pracujących w winnicy Pańskiej³³, co zapewne przyczyni się do interioryzacji przeżywanych tajemnic. W tym celu należy dążyć, aby wychowanie alumnów w seminariach było głęboko przeniknięte duchem liturgii, a życie wspólnotowe *silentium religiosum*³⁴.

Proklamacja słowa Bożego wzywa do krótkiej medytacji usłyszanych tekstów, do zebrania w swoim sercu pełnej odpowiedzi na głos Ducha Świętego i ściślejszego zjednoczenia osobistej modlitwy ze słowem Bożym (OWLG 203). Przyjęcie słowa Bożego dokonuje się w milczeniu medytacyjnym, które tworzy klimat dla osobistej odpowiedzi i gotowości oddania się Bogu.

Zalecane momenty milczenia medytacyjnego występują w różnych tekstach liturgicznych. Po proklamacji słowa natchnionego w czytaniach mszalnych i po zakończonej homilii (OWMR 23) czy po omówieniu psalmów w Liturgii Godzin (OWLG 112). Zalecana uciszona medytacja jest integralnym, nierozłącznym elementem słuchania i przyjęcia Słowa Bożego. Czas ten nie jest wyłącznie przeznaczony na medytację, która „miała bowiem miejsce podczas całego czytania lub przepowiadania”³⁵. Skupienie to potrzebne jest dla subiektywnej odpowiedzi i zwrócenie myśli ku sobie i sformułowaniu aktu oddania się Bogu.

W czytanim Piśmie św. i w żywym wykładzie prawd wiary obecny jest sam Bóg przemawiający do swojego Kościoła. Z tego wynika postulat należytego czytania, wyjaśniania i słuchania Pisma św.³⁶. Słowo Boże dla pełnej skuteczności wymaga osobowego zaangażowania. Gotowość przyjęcia rodzi się

³² W. Nowak, *Ars celebrandi*, s. 97.

³³ KL 18: „Kapłanom świeckim i zakonnym, pracującym już w winnicy pańskiej, należy wszelkim odpowiednim środkiem dopomagać, aby coraz głębiej rozumieli to, co spełniają w świętych obrzędach, aby żyli życiem liturgii i udzielali go wiernym, powierzonym ich pieczy”.

³⁴ KL 16, 17; W. Głowa, *Odnowa liturgii w seminariach duchownych*, RBL 38(1985), nr 4-5, s. 335.

³⁵ B. Świerzawski, *Milczenie*, s. 1402.

³⁶ OWMR 9; J. Nanowski, *Nabożeństwa słowa Bożego szkołą czynnego i owocnego uczestnictwa w liturgii sakramentów*, RBL 38(1985), nr 3, s. 213-215.

w chwilach skupienia i modlitwy. Liturgia Słowa ma stać się rozmową słuchającego z przemawiającym Bogiem³⁷.

Milczenie medytacyjne jest wyrazem aktywności jednostki w przyjęciu Słowa. Pogłębia ono zjednoczenie egzystencji człowieka z Bogiem. Pomaga otworzyć się całkowicie na działanie Ducha Świętego³⁸. Rozmyślanie nad tekstami czytań mszalnych jest częścią akcji liturgicznej. Przedmiotem chrześcijańskiej medytacji są sprawy dotyczące zbawienia człowieka, a więc z jednej strony miłość Boga i jej wszystkie przejawy, a z drugiej, postawa człowieka wobec tej miłości, urzeczywistniająca się w modlitwie i życiu. Milczenie medytacyjne rozpoczyna wewnętrzny dialog ze zbawiającym Bogiem, który wyraża się publicznie, na zewnątrz przez chwile skupienia³⁹. Słowo Boże rozważane w milczeniu posila modlitwę, w której człowiek wielbi swojego Stwórcę⁴⁰.

Każde zgromadzenie liturgiczne wraz z przewodniczącym przez odpowiedni rytm celebracji wyraża swoją wiarę. Najbardziej urzeczywistnia się ona w milczącej adoracji, która przeniknięta jest aktem uwielbienia Boga⁴¹. Ma to miejsce przed Komunią św., gdy wierni przygotowują się „do owocnego przyjęcia Ciała i Krwi Chrystusa”⁴², jak również, gdy się skupiają po Komunii św. w duchu wdzięczności⁴³. W sprawowanej Eucharystii wzmacnia się duch jedności i braterstwa, przez ciągłą i żywą obecność Chrystusa.⁴⁴ Milcząca adoracja towarzyszy również w formie zbiorowej adoracji Krzyża w Wielki Piątek, kiedy Krzyż jest ukazywany w milczeniu całemu zgromadzeniu⁴⁵.

Momenty milczenia adoracyjnego przyczyniają się do zaistnienia czynnego uczestnictwa w liturgii. Dają sposobność do przeżywania żywej obecności Bożej, która jest twórcza⁴⁶. Milczenie to rodzi pełne czci i uwielbienia uniżenie się przed Bogiem i wewnętrzne uznanie Jego nieskończonej wyższości⁴⁷. Wierni trwający w milczącej adoracji po Komunii św. najczęściej przyjmują postawę siedzącą. Postawa ta daje możliwość rozmyślenia w spokoju bez zbędnego

³⁷ W. Świerzawski, *Panie naucz nas modlić się*, Kraków 1983, s. 89: „W liturgii słuchamy słowa, poznajemy słowo i robimy tę wewnętrzną transpozycję, żeby nie tylko słuchać słowa, ale aby słyszeć słowo”.

³⁸ J. Grześkowiak, *Milczenie jako akt liturgiczny*, „Przewodnik Katolicki”, 51(1971), s. 458.

³⁹ Z. Wit, *Liturgia jako uprzywilejowane miejsce medytacji chrześcijańskiej*, w: *Medytacja*, red. W. Słomka, Lublin 1984, s. 93-94.

⁴⁰ B. Nadolski, *Liturgika*, s. 99.

⁴¹ D. Sartore, *Il silezio*, s. 304.

⁴² OWMR 56f.

⁴³ OWMR 56j.

⁴⁴ KL 47.

⁴⁵ *Zwycięzca śmierci*, red. H. Sobeczko, Opole 1984, s. 116-123.

⁴⁶ W. Świerzawski, *Milczenie*, s. 1403.

⁴⁷ R. Berger, *Mały słownik liturgiczny*, Poznań 1990, s. 9.

rozproszenia oraz zmęczenia⁴⁸. Coraz bardziej jest ona spotykana w naszych Mszach św. Istota każdej modlitwy czy to wspólnotowej czy indywidualnej zajmuje adoracja uwielbienia rodząca się najpełniej w ciszy i milczeniu⁴⁹. Modlitwa adoracji czyniona w milczącej ciszy po Komunii św. jest ustawiczną kontemplacją Chrystusa pod natchnieniem Ducha Świętego. Przyjęty dar prowadzi życie chrześcijanina do większej miłości Boga i bliźniego⁵⁰.

Zakończenie

Celem niniejszego opracowania było ukazanie i omówienie zagadnienia milczenia w liturgii jako odrębnego aktu religijnego. Zauważa się wielką potrzebę w świadomym uczestnictwie w liturgii Kościoła chwil milczenia, które stają się osobistym, wewnętrznym zaangażowaniem każdego uczestnika świętych celebracji. To w milczeniu człowiek wierzący dochodzi do spotkania z Bogiem, do dialogu i okazania miłości względem Niego. Milczenie jest więc wyrazem intensywnego uczestnictwa i głębszego przeżywania liturgii i całego Misterium Paschalnego Chrystusa. Prowadzi to do przyjęcia objawiającego się Boga w Swoim Słowie, pełniejszego zjednoczenia się w sakramencie życia i realizacji apostołstwa w życiu codziennym. Człowiek przyjmuje dobrowolny wysiłek milczenia zewnętrznego, by w sobie uformować taki stan duszy, który spontanicznie skłania do medytacyjnego przeżywania spotkania z Bogiem. Milczenie jest bogactwem życia religijnego i wewnętrznego człowieka. Staje się przejawem miłości Bożej. Milczenie znajduje się u podstaw kształtowania postaw właściwych dla liturgii, jak: postawy wsłuchiwania się w słowo Boże, skruchy i żalu, uwielbienia i prośby. Istnieje wielka potrzeba wypracowania przez duszpasterzy i odpowiedzialnych za kształt liturgii, odpowiedniej atmosfery modlitwy, w której nie zabraknie elementu milczenia liturgicznego. Liturgia dobrze celebrowana, mająca odniesienia do przemyśleń, chwil medytacji i świętego milczenia pełni rolę wychowawczą, o ile jest sprawowana w sposób godny i wierny tradycji Kościoła.

⁴⁸ A. J. Znak, *Fundamentalne rzeczywistości liturgii*, Oleśnica 1992, s. 235.

⁴⁹ E. Działa, *Wielkość milczenia*, „W drodze”, 1(1973), nr 1, s. 44.

⁵⁰ Instrukcja „Eucharisticum Mysterium”, nr 38.

KS. MAREK JANOWSKI

DIE SPEZIFIKATION DES STILLSCHWEIGENS IN DER ERNEUERUNG DER LITURGIE NACH DEM 2. VATIKANISCHEN KONZIL

Zusammenfassung

Die Liturgische Erneuerung der Kirche besteht seit 40 Jahren, seit dem 2. Vatikanischen Konzil. Sie fordert permanent, zur Quelle zu gehen. Solche Aufgaben stellen sich heute der Kirche und gibt die Hoffnung, dass die Gläubigen in der Liturgie das Zentrum und die Quelle ihres geistlichen Lebens finden. Die Teilnahme an der Liturgie soll mit Bewusstsein und aktiv sein und soll den ganzen Menschen engagieren. Die aktive Teilnahme an der Liturgie soll den Gläubigen nicht nur körperlich, sondern auch geistlich erfassen. Deshalb bedarf es entsprechender Momente des Stillschweigens, die in der Liturgie auch Glaubensakte sind. Das liturgische Stillschweigen ist beim Hören des Wortes Gottes und bei der Antwort auf die heilende Botschaft Jesu Christi erforderlich.

Ks. Wojciech Guzewicz